

Position paper PublicSpaces

t.b.v. het ronde tafelgesprek Nederlandse Digitaliseringsstrategie, 24-09-25

Een digitaliseringsstrategie voor de maatschappij

De impact van digitalisering op de maatschappij vraagt om een bredere strategie, waarin de overheid samen met de publieke sector, het maatschappelijk middenveld en marktpartijen vorm geeft aan essentiële functies binnen de digitale publieke ruimte - op een manier die publieke waarden, zoals transparantie, democratische controle en veiligheid, op duurzame wijze borgt.

Het is van groot belang dat er niet enkel naar digitalisering wordt gekeken vanuit een overheidsstandpunt, maar juist ook vanuit een maatschappelijk standpunt. We hebben te maken met een brede maatschappelijke digitale transformatie, waarin we moeten kijken naar het hele digitale publieke domein en de essentiële maatschappelijke functies daarvan. De drive van big tech om hun markt en macht uit te breiden leidt er nu toe dat big tech bedrijven essentiële publieke functies overnemen in het digitale domein. Hierdoor zijn publieke waarden in het geding.

Zoals de overheid essentiële publieke functies zoals het verzorgen van een pluriform media aanbod (de publieke omroep) of het faciliteren en ontmoeting en debat (de bibliotheek) heeft belegd bij onafhankelijke instanties in het 'offline domein', moeten ook in het digitale domein essentiële functies worden geïnstitutionaliseerd. Er ligt een urgente taak voor de overheid om, in samenspraak met de publieke sector en het maatschappelijk middenveld, tot een digitaliseringsstrategie voor de maatschappij te komen. Dit is noodzakelijk om grip te kunnen houden op cruciale zaken als onze informatievoorziening, verkiezingen, onderwijs en publiek debat. Hierin moet een concreet pad worden uitgestippeld richting een digitale publieke ruimte waarbij essentiële maatschappelijke functies duurzaam worden belegd bij onafhankelijke instanties of partijen.

Voorbeelden:

De NDS geeft een strategie voor digitalisering binnen de overheid, maar laat ZBO's en andere (deels) door de overheid gefinancierde organisaties buiten beschouwing. Dit is problematisch en brengt maatschappelijke kosten met zich mee. Een voorbeeld zien we bij manier van accreditatie en monitoring bij de publieke omroepen, die deze organisaties richting het gebruik van big tech tools dwingt. Bijvoorbeeld door de focus op bereik, waarmee een afhankelijkheid van big tech sociale media in de hand gewerkt wordt om dit bereik te kunnen realiseren. De maatschappelijke kosten die dit met zich meebrengt worden niet meegeteld in monitoring en accreditatie. De overheid moet hier haar verantwoordelijkheid nemen door ook in zaken als monitoring, accreditatie en subsidieverstrekking digitale autonomie en publieke waarden als centrale uitgangspunten te stellen.

De vraagstukken zoals beschreven in de NDS raken het onderwijs heel direct. Zowel m.b.t. de vormgeving van de leefwereld van jongeren, als de marktmacht in de klas. De marktmacht van big tech speelt een steeds grotere rol in hoe digitale geletterdheid in de les vorm krijgt, en beïnvloedt daarmee de pedagogische keuzes die door scholen worden gemaakt. Steeds meer leerlingen, studenten, ouders en docenten beginnen zich dit te realiseren. Dit vraagt met spoed om meer publieke regie op de digitale dienstverlening in het onderwijs, om onze onafhankelijkheid in het onderwijs te kunnen waarborgen.

Doorbouwen op en met het digitale maatschappelijke middenveld

Stichting [PublicSpaces](#) ontleent haar bestaansrecht aan het bij elkaar brengen van maatschappelijke, publieke en private organisaties om uitdagingen rondom een digitale publieke ruimte op basis van

publieke waarden te begrijpen, oplossingen te ontwikkelen en op te schalen, en kennis te delen. Een voorbeeld daarvan zien we in het programma 'TheNextSocials', waarin samengewerkt wordt aan de ontwikkeling van een systeem van interoperabele, decentrale sociale mediaplatforms dat aansluit op Europese ontwikkelingen.

Wij adviseren om door te bouwen op en met dit 'digitale maatschappelijk middenveld' en de kennis en ervaring die daarin reeds is opgedaan, en de middelen vrij te maken voor bewuste investeringen en structurele begrotingen om de institutionalisering van nieuwe functies in een gezonde digitale publieke ruimte duurzaam vorm te geven.

Om deze noodzaak om het maatschappelijk middenveld te versterken verder kracht bij te zetten, zetten wij hieronder de ontwikkelingen en uitdagingen uiteen omtrent de groeiende implicaties en afhankelijkheid van AI.

Public AI

De NDS spreekt over het inzetten van AI voor het oplossen van maatschappelijke problemen en het verbeteren van dienstverlening aan burgers door onder anderen het wegnemen van belemmeringen voor innovatie. Daarnaast gaat het over het wegnemen van juridische, technische, maatschappelijke en ethische knelpunten voor het gebruik van data.

Het is een goede intentie om vanuit waarden als transparantie, veiligheid en democratische controle te gaan werken aan verantwoorde inzet van AI. Tegelijkertijd zien we dat er nog te weinig van de geleerde lessen worden toegepast in de praktijk doordat er teveel focus is op versnelling. Er ontbreekt nog te vaak wetenschappelijk en praktisch bewijs dat de inzet van AI daadwerkelijk leidt tot meer efficiëntie, productiviteit en kwaliteit. En dat terwijl afhankelijkheid van AI ook veel nieuwe kwetsbaarheden, o.a. omtrent cybersecurity, veiligheid en autonomie met zich meebrengt.

Daarom pleiten wij hier voor een integrale en lerende aanpak. Uiteindelijk zullen AI technologieën steeds meer een nutskarakter krijgen, net zoals energie of water, zoals eerder [uiteengezet door de WRR](#). Het is van groot belang dat we beter begrijpen: [1] hoe waarden als democratische controle en rechten van burgers kunnen worden geborgd in deze technologische ontwikkeling; [2] hoe Nederlandse en Europese bedrijven het best in stelling kunnen worden gebracht om AI-gerelateerde diensten en infrastructuur te ontwikkelen en onderhouden, en [3] waar maatschappelijke en publieke organisaties een rol spelen om publieke AI technologie en de daarbij behorende instituties vorm te geven.

Bijvoorbeeld het in de NDS genoemde punt dat de overheid gebruik zal maken van open taalmodellen zoals GPT NL betekent dat de overheid een verantwoordelijkheid heeft in het pro-actief stimuleren van de creatie, het onderhoud en het aanbieden van publieke taalmodellen door: 1) een aantal publieke instellingen (zoals kennis- en erfgoedinstellingen) de taak (of opdracht) te geven dergelijke publieke taalmodellen te creëren, onderhouden en aan te bieden tbv publiek gebruik, 2) middelen vrij te maken om dergelijke modellen te bouwen (of beter: de middelen die nu besteed worden aan Big Tech voor de inzet van black box instrumentarium ombuigen naar investeringen in publieke taalmodellen) én om de bijbehorende diensten via publieke infrastructuur beschikbaar te stellen, 3) aanpassingen te doen in het rechtensysteem om het structureel en verbeterd opslaan en hergebruik van dergelijke data onder voorwaarden en met oog voor de maker mogelijk te maken

Daarvoor moeten we allereerst niet alleen inzetten op technologiepush, maar juist ook innovatie stimuleren op nieuwe vormen van samenwerken en infrastructuur en instituties opbouwen waarmee de toegevoegde waarde van AI op duurzame en verantwoorde manier bewerkstelligd wordt. Doen we dit niet, dan zal een strategie van 'blind versnellen' groot risico dragen dat veel AI investeringen zich niet uitbetalen en wordt de kans op nieuwe schandalen groot.